

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB
1957

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1957

With Summaries in English
Mit deutschen Zusammenfassungen

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1958

Forside:

Restaurering af jættestue i Tustrup
Restoration of passage grave at Tustrup

Redaktion:

P. V. GLOB

Copyright 1958

by

Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark

by

Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

Clichéer:

Hammerschmidt - Århus

INDHOLD

<i>Johannes Brøndsted</i> : Erik Westerby	7
<i>P. Kjærum</i> : Storstensgrave ved Tustrup	9
<i>Knud A. Larsen</i> : Stenalderhuse på Knardrup Galgebakke	24
<i>Bent Sylvest</i> : En sværdskele fra ældre bronzealder	44
<i>C. J. Becker</i> : Førrømersk jernaldergrav fra Try skole i Vendsyssel	49
<i>Ad. Stender-Petersen</i> : Jordanes' beretning om Goternes udvandring	68
<i>Nils Lunn</i> : Træl – Tralle – Trælleborg	81
<i>Torkild Ramskou</i> : Stavgård og bautavi	86
<i>Johannes Nicolaisen</i> : Slaveri hos Tuaregerne i Sahara	91
<i>P. V. Glob</i> : Slangeofre i Bahraíns oldtidshovedstad	114
<i>T. G. Bibby</i> : Bahraíns oldtidshovedstad gennem 4000 år	128
<i>J. Læssøe</i> : En kileskrift fra Bahrain	164
<i>P. V. Glob</i> : Oldtidsfund i Qatar	167
Jysk Arkæologisk Selskab	179
<i>V. Gordon Childe</i> : Tilbageblik	180
<i>Ole Klindt-Jensen</i> : Seán P. Ó Ríordáin	188
<i>Stuart Piggott</i> : V. Gordon Childe og Seán Ó Ríordáin	190
<i>Wilhelm Holmqvist</i> : Nils Åberg	192

CONTENTS

<i>Johannes Brøndsted</i> : Erik Westerby	8
<i>P. Kjærum</i> : Megalithic tombs at Tustrup	22
<i>Knud A. Larsen</i> : Stone-Age houses on Knardrup Gallows Hill	41
<i>Bent Sylvest</i> : A scabbard from the Early Bronze Age	48
<i>C. J. Becker</i> : Ein vorrömisches Grab von Try, Amt Hjørring	64
<i>Ad. Stender-Petersen</i> : Jordanes' Bericht von der Auswanderung der Goten..	76
<i>Nils Lunn</i> : Træl – Tralle – Trælleborg	84
<i>Torkild Ramskou</i> : Stave-yard and sacred enclosure	89
<i>Johannes Nicolaisen</i> : Slavery among the Tuareg in the Sahara	107
<i>P. V. Glob</i> : Snake sacrifices in Bahrain's ancient capital	125
<i>T. G. Bibby</i> : The hundred-meter section	152
<i>J. Læssøe</i> : A cuneiform inscription from the island of Bahrain	165
<i>P. V. Glob</i> : Prehistoric discoveries in Qatar	175
Jysk Arkæologisk Selskab	179
<i>V. Gordon Childe</i> : Retrospect	180
<i>Ole Klindt-Jensen</i> : Seán P. Ó Ríordáin	188
<i>Stuart Piggott</i> : V. Gordon Childe and Seán P. Ó Ríordáin	190
<i>Wilhelm Holmqvist</i> : Nils Åberg	194

JORDANES BERETNING OM GOTERNES UDVANDRING

AF AD. STENDER-PETERSEN

I sin store bog *Getica* har den gotisk-østromerske historiker Jordanes, som levede og skrev i det 6te århundrede, givet en yderst dramatisk beretning om goternes udvandring fra Skandinavien. Når han gav sit værk den anførte titel og således identificerede *goterne* med det trakiske Balkan-folk, som under navnet *geter* i oldtiden havde levet syd for Donaus nedre løb og først havde været underkuet af Darius (kort før år 500 før vor tidsregning) og senere af Aleksander den Store (år 334 før vor tidsregning), inden det tilsidst slog sig ned i Ungarn og her gik op i andre folk, så hænger dette sammen med den hos middelalderlatinisterne så velkendte tendens til at erstatte *barbariske* folkenavne med folkenavne fra den klassiske litteratur¹). Takket være denne lærde konfundering af de to navne blev goternes historie hos Jordanes til en mekanisk fortsættelse af geternes, skønt der ikke var den ringeste sproglige eller etnografiske forbindelse mellem de to folk. Imidlertid er grænselinien imellem de partier af Jordanes værk, der handler om geterne, og de partier, der handler om goterne, så klar og entydig, at det egentlige gotiske folks historie ikke lider nogen egentlig skade derved.

Der er to steder i Jordanes *Getica*²), hvor han fortæller, hvordan goterne i tidernes morgen udvandrede fra øen *Scandza*, d. v. s. Skandinavien, til egnene på den modsatte side af Østersøen. Det ene sted lyder således:

Det er fra denne ø Scandza, somom den var et folkenes værksted eller snarere et nationernes moderskød, at goterne erindres engang at være udvandret med deres konge ved navn Berig. Da de først var nået frem til land og havde forladt deres skibe, gav de stedet et navn. Thi det kaldes efter sigende den dag idag Gothiscandza.

Det andet sted har følgende ordlyd:

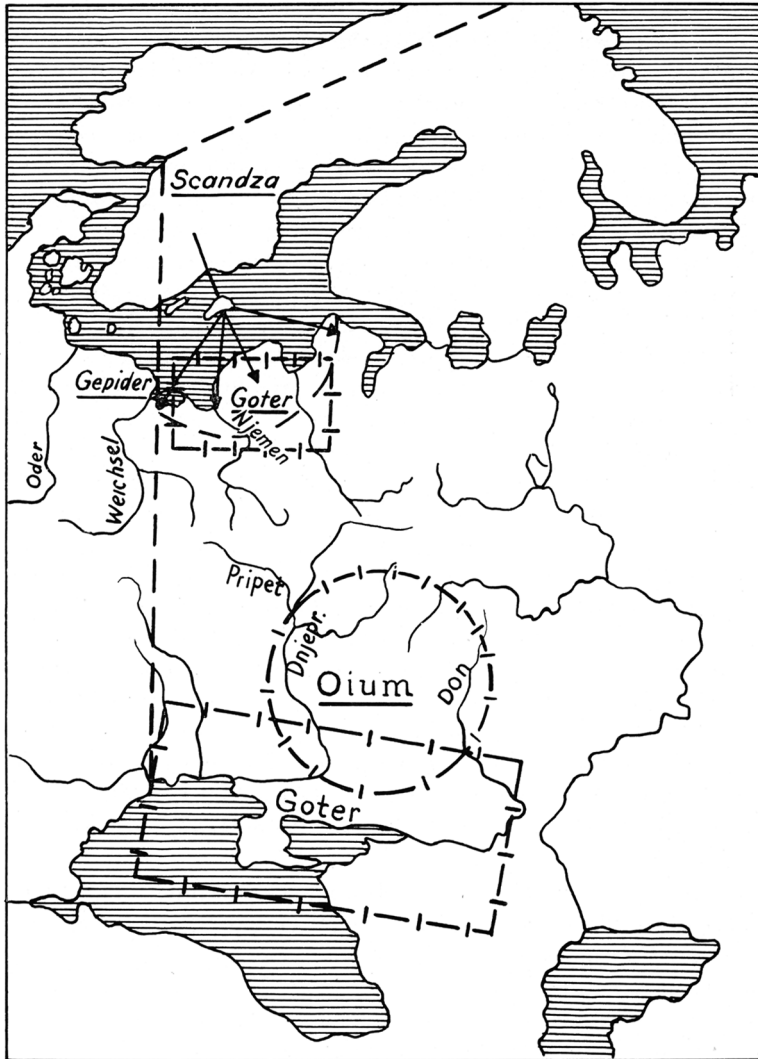
Man må huske, at jeg i begyndelsen har sagt, at goterne fra øen Scandza var udvandret med deres konge Berig, idet de med kun tre skibe sejlede over til den på denne side beliggende kyst af Oceanet, nemlig til Gothiscandza.

Den historiske rigtighed af denne fremstilling har ofte været betvivlet. Således har allerede O. Bremer i sin *germanske etnografi*³) af den formentlige ubevislighed af en oprindelig enhed mellem de nordiske og gotiske sprog draget den slutning, at det ikke forholdt sig således, at den hinsides Østersøen beliggende kyst blev befolket fra Skandinavien, men tværtimod således, at Skandina-

vien blev befolket af et gotisk urfolk, hvis ene del udvandrede fra hinsides Østersøen, medens en anden del drog til Weichsel-floden. Også Bugge⁴) mente som bekendt, at goterne oprindeligt ikke var bosatte i Skandinavien, men på fastlandet. Og endelig har Fr. Braun i et stort værk om de ældste gotisk-slaviske forbindelser⁵) udtalt den anskuelse, at Jordanes beretning hvilede på en forholdsvis sen omfortolkning af de oprindelige historiske kendsgerninger: navnet Scandza skulde slet ikke have betydet Skandinavien, men en af de nordligste *Skadïøer*, nemlig Gotland, som var blevet befolket fra fastlandet og derfor længe blev ved med at stå i livlig forbindelse med dette. Braun mente, at tanken om goternes oprindelse fra Gotland kunde synes nærliggende, men i virkeligheden var de kommet til Gotland fra Weichsel-området, hvor de forøvrigt efter hans mening heller ikke var autoktone. Alle disse skeptiske synspunkter, som i virkeligheden hang sammen med deres ophavsmænds principielle ligegyldighed overfor arkæologiske argumenter⁶), er for længe siden atter blevet opgivet, den nære sproglige forbindelse mellem gotisk og nordisk⁷) kan nu betragtes som almindelig anerkendt, og der vilde ikke have været grund til at undersøge Jordanes troværdighed, hvis der ikke i den allersidste tid var blevet rejst voldsomme argumenter imod den. Der sigtes her til Curt Weibulls artikel om *Goternas utvandring från Sverige*⁸), som meget karakteristisk er vendt imod arkæologer og sprogforskere og fuldstændigt negligerer disses synspunkter. Sålænge Weibull indskrænker sig til at kritisere den ældre svenske historieskrivning, der, begyndende med Nicolaus Ragvaldi, biskop i Växiö, hengav sig til lidet begrundede fantasier om Sverige som et af de ældste riger i Europa og om goternes betydning for svensk storhed, kan man følge ham med ureserveret tilslutning og glæde sig over den åndfuldhed, hvormed han bekæmper enhver tendens til national-romantisk selvforherligelse. Men når Weibull vender sine våben mod Ragvaldis kilde, Jordanes *Getica*, forbavses man over den hyperkritiske og tendentiøse måde, hvorpå han gør det af med dette skrift.

Weibull opholder sig ikke videre ved Jordanes beretning om, at goterne fra *Gothiscandza*, hvor dette end må have ligget, er vandret ned mod Sortehavets nordlige kyster. Han nøjes med at sige, at efter nutidens arkæologer og filologer skal denne vandring, der fandt sted i midten af det andet århundrede efter vor tidsregning, faktisk tilhøre historien. Weibull meddeler også, at Jordanes for denne del af sin gotiske historie havde bestemte kilder, nemlig goternes *gamla dikter*, hvilket vel nok betyder folkesange, og goternes *ellers ukendte* historieskriver Ablavius. Weibull anser det ikke møjen værd at pille ved disse kilder, skønt man tydelig mærker hans mistro mod deres troværdighed.

Langt strengere optræder han derimod med hensyn til den ældre del af Jordanes beretning, den, som handler om goternes udvandring fra *Scandza* til *Gothiscandza*. Denne udvandring fikses af nutidens arkæologer og filologer til et ikke nærmere bestemt tidspunkt i anden halvdel af det første årtusind før vor tidsregning. Weibull fritager sig selv souverænt for enhver forpligtelse til at undersøge de argumenter, hvorpå de af ham lidet respekterede arkæologer og filologer baserer deres anskuelse. Med inappellabel sikkerhed meddeler han, at *för denna vandring åberopar Jordanes icke några dikter, icke heller någon namngiven äldre historieskrivare*. Og han følger til, at *en senare forskning har emeller-*

- — — — — betegner skellet mellem den sydlige og den østlige orientering.
- — — — — bezeichnet die Trennung zwischen der südlichen und der östlichen Orientierung.
- |—|—|—|— betegner etapperne i goternes statsdannelse.
- |—|—|—|— bezeichnet die Etappen der gotischen Staatsbildung.

tid menat, at den skulle gå tilbage på dylika källor, vara en gammal tradition, en goternas egen stamsaga. Nu er det rigtigt nok, at Jordanes ikke påberåber sig nogen skreven kilde, men læser man de to stykker opmærksomt igennem, ser man, at Jordanes netop påberåber sig en mundtlig tradition, hvadenten det var folkesange eller folkesagn. Han siger, at goterne erindres (memorantur)

at være udvandet med deres konge Berig i spidsen. Det land, de nåede til efter udvandringen, kaldes *efter sigende (ut fertur) Gothiscandza*. Jordanes angav altså tydeligt nok sine kilder og garderede sig således imod enhver bebrejdelse for at have opfundet sin gotiske oldtidshistorie.

Weibull, som er tilbøjelig til at tro netop dette om Jordanes værks tilblivelse, ved til gengæld, hvem der har inspireret ham til disse fantasier. Det var den hellige Ambrosius fra Milano, der ved overgangen fra 377 til 378 skrev sit værk *De fide*, hvori han behandlede spørgsmålet om goternes oprindelse. Det var aktuelt dengang, da goterne efter at have fået bopladser på Balkan-halvøen 376 gjorde sig ubehageligt bemærket ved deres plyndringstogter over hele halvøen. Ambrosius havde ingen folkesagn eller folkesange at støtte sig til. Derimod var hans kilder de bibelske profeter (Jeremias, Jesajas, Hezekiel), som kunde fortælle om et nordisk folk, der vilde bryde hærgende ind i Israels land. Hezekiel kendte endogså dette folks eller dets herskers navn *Gog*, og Ambrosius tolkede det uden skrupler som identisk med *Gothus (Gog iste Gothus est)*. Dette var efter Weibulls mening årsagen til, at Jordanes i tillid til de bibelske kilder lod sine goter stamme fra det nordligste land han kendte, nemlig Skandinavien.

Naturligvis har Weibull ret med hensyn til Ambrosius og hans kilder, men Jordanes nævner hverken Ambrosius eller profeterne som sine hjemmelmænd, og identificeringen af *Gog* og *Gothus* er ham *komplet fremmed*. Man står undrende overfor denne weibullske hyperkriticisme, der affærdiger Jordanes beretning til fordel for en hypotese, der er så lidet afhjæmlet. Weibull ofrer ikke et ord på Jordanes omtale af goternes oldtidskonge *Berig* og sagnet om de tre skibe, de sejlede over Østersøen med. Kongenavnet *Berig* lyder i sig selv højst plausibelt som et germansk navn, og sagnet om de tre skibe svarer på det bedste til andre germanske udvandringssagn med deres traditionelle tretal. Så længe der ikke er leveret stærkere beviser for, at Jordanes historie er frugten af en lærd teologisk spekulation, gør vi således godt i at fastholde, hvad arkæologien og filologien hidtil har kunnet hævde om goternes udvandring fra *Scandza* til *Gothiscandza*.

2.

Det er mit hovedformål at skitsere denne udvandring, specielt fra *Gothiscandza* til Sortehavet, på en anden måde end man sædvanligvis forestiller sig den. Min anskuelse har jeg for mange år siden fremlagt i et værk, som på grund af sin rent filologiske titel⁹) er forblevet sågodtsom helt fremmed for præhistorikerne og arkæologerne. Det var dengang min grundtanke, at det såkaldte slaviske urhjem før folkevandringstiden måtte søges i et meget begrænset område, nemlig i Dnjepr's flodsystem¹⁰). Hele Østtyskland og Polen skulde i virkeligheden have været folketomme områder, velegnede for vandringslystne fremmede stammers invasioner. Slaviske arkæologer og præhistorikere har imidlertid aldrig rigtigt villet forlige sig med den hovedsagelig af tyske og nordiske arkæologer forfægtede teori om, at slaverne ikke havde været autoktone i områderne mellem Oder og Weichsel, og i allernyeste tid har især polske forskere gjort et meget energisk forsøg på at sandsynliggøre, at de ovennævnte områder fra tidernes

morgen har været slavisk land¹¹). Man opererer imidlertid fra begge sider med arkæologiske argumenter, idet man trækker lighedstegn mellem definerbare præhistoriske kulturarealer og historiske etniske arealer og går ud fra, at materielle kulturtyper *vandrer* samtidigt med folk og stammer, deres bærere. Imidlertid har tilstedeligheden af en sådan argumentering i den senere tid været stærkt betvivlet¹²), og det er derfor måske anbefalelsesværdigt kun at bruge arkæologiske beviser, når de stemmer overens med eller bekræftes af litterære kilders vidnesbyrd, og ikke at drage altfor vidtgående slutninger af arkæologiske data alene.

Men selvom vi af forsigtighedshensyn lader spørgsmålet om slavernes eventuelle autoktonisme i områderne vest for Weichsel stå åbent, kommer vi ikke udenom, at det senere østtyske område, området mellem Oder og Weichsel, i århundrederne før vor tidsregning, i den såkaldte keltiske jernalder, må have været skuepladsen for flere store sydgående vandringer og folkeforskydninger. Det var en række østgermanske folk, som langsomt bevægede sig fra Østersøkysten i retning af det romerske rige. Den kronologisk første vandring var *vandilernes* eller *vandalernes*, hvis navn man gerne med rette forbinder med det danske landskabsnavn *Vendsyssel*. Den græske geograf Strabon, som levede fra ca. 63 f.v.t. til ca. 20 e.v.t., lokaliserede dem i områderne vest for Weichsel helt ned til Sudeterne. Tacitus (ca. 55–ca. 120 e.v.t.) og Plinius den ældre (23–79 e.v.t.) kendte dem stadig i omtrent de samme områder. Vi ved, at de i det 3. århundrede trængte ind i Transsilvanien, hvorfra de omkring 400 tiltrådte deres berømte vandring mod vest. Til de vandalske folkestammer henregnes i almindelighed også lugierne og silingerne, men medens lugierne deltog i hovedstammens vandring mod syd og vest, synes silingerne, hvis navn ofte afledes fra det danske ø-navn *Silund*, *Selund* eller *Sel-and*, åbenbart at være blevet siddende i Schlesien, som fik sit navn middelbart efter dem, idet det germanske **siling-* (allerede kendt af Ptolemaios omkring 150) af de senere indrykkende slaviske stammer blev udviklet til **sīlędzī* (i moderne polsk *Śląsk*). De tyske og nordiske arkæologer har altid anset det af vandalerne beboede område som karakteriseret ved stenkistegrave og såkaldte ansigtsurner¹³).

Den næste store østgermanske folkestrøm var *burgunderne*, der i århundrederne umiddelbart f.v.t. må være trængt ind i området mellem Oder og Weichsel. Arkæologerne mener, at deres kulturelle kendetegn var brandgravene, der overalt fortrængte stenkistegraven¹⁴). Det er formodentlig rigtig nok, at deres folkenavn har en direkte forbindelse med ø-navnet *Bornholm* (*Borgundarholm*). Tacitus nævner dem mærkeligt nok slet ikke, men Plinius kender dem omkring 50 under navnet *burgundiones*, og Ptolemaios, som levede og skrev omkring 140, kalder dem *burguntēs* og placerer dem nord for vandalerne, altså mellem Oderens og Weichselens midterste løb. De må formodes at være udvandet herfra omkring midten af det 2. årh. for at bosætte sig i de af vandalerne forladte områder i Lausitz og Nørre Schlesien. Her boede de antagelig lige til slutningen af det 3. årh., hvorefter de vandrede videre vestpå til alemannernes område ved øvre Main. En del af burgunderne, nemlig den, som var bosat længst mod øst på Weichselens venstre bred, synes omkring 250 e. v. t. at have kæmpet med en opdukkende krigersk gotisk folkestamme (*gepiderne*), som tvang dem til at vandre opad Weichsel og gennem Galicien til Sortehavet.

En tredje østgermansk folkestamme, som af nogle forskere¹⁵⁾ menes at have været af norsk oprindelse, var *rugierne*, som Tacitus placerer i området ved Østersøen mellem Oder og Weichsel, hovedsagelig i Pommern. De optræder under navnet *Ulmerugi*, som sikkert betyder »Holm-rugier«, d. v. s. »Ø-rugier«. Man må formode, at det kun var deres østligste, på Weichseldeltaets øer bosatte gren, der oprindelig bar dette navn, og at dette senere spredte sig til hele folket. De nordiske skjalde kaldte mange århundreder senere rugiernes hjemmeværende norske stammefrænder *Holmrygir*, et talende vidnesbyrd om traditionernes umådelige sejhed. Også Ptolemaios kendte rugierne i det 2. årh. e. v. t. stadig i de pommerske kyststrækninger under betegnelsen *Rugi-kleioi*. De kom ligesom burgunderne i Weichseldeltaet i konflikt med de østfra fremrykkende gotiske gepider, som trængte dem ind i Pommern, hvor de synes at have været bosat lige til det 4. årh., hvorefter også de satte sig i bevægelse sydpå gennem Schlesien til de ungarske sletter, hvor de gik op i hunnernes rige.

3.

Germansk-finske og germansk-baltiske, delvis også germansk-slaviske låneordsstudier¹⁶⁾ har for længe siden vist, at vi må regne med en vældig forhistorisk germansk kulturimport over Østersøen til de såkaldte *baltiske* provinser, væsentligt Estland og Letland. Såfremt man må regne med en allerede i bronzealderen stedfunden førurgermansk kolonisation af det vestlige Finland og det nordlige Estland, så må den være udgået fra det svenske Uppland med Ålands-øerne som en slags bro og vejviser. Imidlertid må man også regne med en yngre urgermansk kulturbølge, der fandt sted i jernalderen, og som omfattede den østlige Østersøkyst og dens baglande, og denne kulturbølges kilde må sandsynligvis søges i de syd for Uppland beliggende svenske landskaber, d. v. s. det såkaldte Östgötaland med det bag om dette beliggende Västgötaland, med Gotland som dens bro. Gotland er midtpunktet i en cirkel, hvis radius i omtrent samme afstand rammer øerne Dagø (oldnord. *Dagaiþi*), Øsel (oldnord. *Eysýsla*), den estiske kyst (oldnord. *Adelsýsla*) og byerne Pernau, Riga, Libau og Memel. Den nordgermanske udstråling vil herefter have berørt hele den baltiske Østersøkyst. En sådan opfattelse nøder os til at antage, at den sydpå orienterede vandalisk-burgundisk-rugiske kulturstrøm, som ramte Østersøkysten mellem Oder og Weichsel, og den østpå orienterede østgermanske kulturstrøm, som ramte Estland og Letland, var uafhængige af hinanden. Det er udfra disse synspunkter vi må betragte Jordanes beretning om goternes udvandring til de hinsides Østersøen beliggende lande, til det såkaldte *Gothiscandza*.

Herfor taler de filologiske kendsgerninger. Da den germanske sproglige påvirkning af finnerne og balterne har en væsentlig urgermansk karakter, og da de germanske låneord i de finske sprog desuden har et vist gotisk præg, medens de germanske låneord i de baltiske sprog er meget stærkt gotisk præget, må man vel formode, at de germaner, der udøvede denne indflydelse, må have været etnisk nær beslægtet med de germaner (eller goter), som vitterligt stærkt påvirkede slaverne i sproglig henseende. Vi kommer således til det resultat, at disse østligt orienterede urgermaner (eller goter) må have været bosat i et om-

råde, som ikke lå længere mod vest end i Njemen-systemet og i Østprøjsens østligste del. De var udvandrere, som fortsatte den flere århundreder f. v. t. påbegyndte bevægelse. Foruden de argumenter for en sådan opfattelse, som jeg har fremlagt i mit citerede værk¹⁷), taler også den rette fortolkning af Jordanes beretning.

Straks efter at Jordanes har meddelt, at goterne havde nået *den på denne side beliggende kyst af Oceanet, nemlig Gothiscandza*, fortsætter han – uden foreløbig med et ord at nævne Weichsel-floden – med at sige, *at de herfra fortsatte deres march til Holmrugierne, der dengang var bosat ved Oceanets (d. v. s. Østersøens) kyster, oprettede deres lejre, udkæmpede en kamp med dem og fordrev dem fra deres bopladser*. Som vi ovenfor har set, var rugierne bosat i Pommern og kaldtes *Holmrugier* efter den østligste rugiske stamme, der havde fået sit navn efter Weichsel-deltaets øer. Weichsel-mundingen var således ikke som man traditionelt har ment goternes oprindeligste landingssted, men den sidste etape i deres nordøstfra forløbende ekspansion.

Jordanes beretter, at goternes udvandring fra deres skandinaviske hjemland skete i tre skibe. Tretallet kan måske betragtes som sagnagtigt, men der har alligevel sikkert været den realitet bagved det, at goternes udvandring skete i tre etapper. Rent skematisk kan den første have ført goterne (måske specielt *tervingerne*) til Riga-Libau-området, den anden kan have ført dem (måske specielt *greutungerne*) til Samland, og den tredje og sidste må have ført dem (specielt *gepiderne*) til Weichsel-mundingen, hvor de straks stødte sammen med rugierne, der var kommet vestfra. Jordanes siger selv, at det tredje skib som det plejer at ske var kommet senere end de andre, og at det folk, der kom med dette skib, netop derfor fik sit ironisk mente navn. Ironien beror selvfølgelig på en folkeetymologisk gætning af Jordanes. Med største tydelighed fortæller Jordanes, at gepiderne, grebet af misundelse over de andre goters solide bosættelse, rykkede frem til Weichsel-deltaet. Dette skete *i håb om at skaffe sig et eget område* – således tolker jeg det dunkle latinske udtryk *spesis provincia = spe sibi provincia*¹⁸). Jordanes tilføjer, at disse goter kaldte Weichsel-deltaet, d. v. s. delta-øerne, i deres eget sprog *Gepedoios = Gepidaujōs* 'gepidiske øer'¹⁹).

Nu synes det mig at være af stor betydning, at gepiderne netop i kraft af deres så langt mod vest fremskudte position meget hurtigt blev politisk skilt fra de øvrige goter. Det var udviklingen vest for Weichsel, som fra første færd drog gepiderne ind i begivenhederne. Efter sammenstødet med rugierne blev de inddraget i krigerske konflikter med deres naboer, vandalerne, som ifølge Jordanes blev besejret af gepiderne. Videre besejrede gepiderne burgunderne omkring 260 e. v. t. under kong Fastida. Og sluttelig udvandrede de i sydvestlig retning til Dakien, hvor de havde deres eget rige i henved et helt århundrede.

Det, som er af betydning for os, er, at denne gotiske stamme, som notorisk havde slået sig ned i Weichsel-mundingsens delta-område, havde ladet Weichsel-floden bestemme sin sydlige udvandringsretning.

4.

Kun når man betragter det østlige Østprøjsen som goternes egentlige Østersø-centrum, deres *Gothiscandza*, kan man modsigelsesfrit fortolke Jordanes beretning om deres udvandring. Han siger:

(1) *Da folkets tal her voksede voldsomt, blev det under kong Filimer, Gadarigs søn, den femte efter Berig, besluttet at udsende en hær med goternes stammer herfra.*

(2) *Mens denne søgte efter de bedst egnede bopladser og passende steder, nåede den til de områder i Skytien, som på deres sprog blev kaldt Oium.*

(3) *Da hæren her blev betaget af landskabernes frugtbarhed, skal – efter at halvdelen af den var ført over – den bro, som var blevet slået over floden, være styrtet sammen uden mulighed for at genopføre den, således at ingen mere hverken kunde nå frem eller tilbage.*

(4) *Det berettes, at stedet var omgivet af gyngende moser og sumpland, og at naturen havde gjort den ufarbar ved den dobbelte forvirring. Det lyder troværdigt, at kvægets skrig endnu den dag idag kan høres og at de rejsendes opmærksomhed, ganske vist på lang afstand, påkaldes derved.*

(5) *Men den del af goterne, som under Filimer siges at være ført over floden til Oium, tog den ønskede jord i besiddelse.*

(6) *Og det varede ikke ret længe, førend de nåede frem til spalernes folk og efter et slag vandt sejr over dem.*

(7) *Herefter ilede de sejrrigt til Skytiens yderste rand, som grænser op til Sortehavet.*

(8) *Således berettes det også almindeligt i deres gamle folkeviser på en næsten historisk måde.*

Det fremlyser tydeligt af konteksten, at Jordanes som sin umiddelbare kilde benyttede et gotisk heltekvad om kong Filimer og hans sejrrige ekspedition til Sortehavets kyster, og det er højst sandsynligt, at flere forskellige begivenheder, som oprindeligt ikke hørte sammen, er blevet kædet sammen omkring Filimers navn. Det er påfaldende, at der i denne beretning nok er tale om en flod (*amnis*), men der nævnes ikke på nogen måde, at det er Weichselen (*Vistula*), der er tale om. Endvidere er det iøjnefaldende, at de dele af beretningen, som vi har forsynet med numrene (1), (2), (5), (6), (7), og (8), danner en enhed: der berettes her, at man, da *Gothiscandza* (det østlige Østprøjsen) blev overbefolket, besluttede at sende en hær ud, at denne hær nåede til det frugtbare område *Oium*, at den derefter besejrede spalerne og tog Sortehavets nordlige kyster i besiddelse. Målet – grundlæggelsen af det gotiske rige i Sydrusland – var opnået. Men ind i denne beretning er under punkterne (3) og (4) flettet en dramatisk historie om en katastrofe, der ramte det udvandrede goterfolk, da det nåede frem til et vældigt sumpland, hvor den opførte bro, sandsynligvis en møjsommelig opført brolagt gade, styrtede sammen og skilte de to dele af goterfolket, den som forblev i *Gothiscandza*, og den som nåede frem til *Oium*,

ad. Var goterne, som man traditionelt antager, udvandet ad den gammelkendte Weichsel-vej, vilde de uden alt besvær være nået frem til Sortehavet ad Weichsel-flodens mange østlige bifloder og de galiciske flodveje. Andre folk var før dem vandret ad denne vej, bastarnerne, skirerne og andre. Det landskab, som så vel-talende karakteriseres som et landskab af moser og sumpe, er uden tvivl det øst-polsk-vestrussiske Polesie, Rokytno- og Pińsk-sumpenes, Pripet-flodens og dens bifloders upålidelige område, produktet af bævernes flittige digeværk²⁰). Spørger vi os, hvordan goterne egentlig nåede frem til dette sumplandskab, så kan svaret kun være dette: at det var Njemen-floden, der førte dem til sumpområdet mellem Pripet og Dnjepr-floderne. Dette passer fortrinligt sammen med vor hypotese, at det slet ikke var Weichsel-mundingen, men det østlige Østprøjsen, hvor goterne havde etableret deres *Gothiscandza*, og med arkæologernes påstand, at der endnu i det 5.-7. århundrede efter vor tidsregning kan spores en gotisk kultur i Samland og Natangen, d. v. s. umiddelbart vestligt fra Memel-Njemen-floden i Østprøjsen²¹). Også von Friesen²²) har i sit arbejde om Rök-stenen udtalt den teori, at det *Hreiðgotaland*, som omtales i *Hervararsaga*, var et goterrige, som eksisterede i Østtyskland, d. v. s. i Østprøjsen under folkevandringstiden lige til det 7. årh.

Med forceringen af sumplandet i Polesie og overskridelsen af den vældige uævnte flod (*amnis*), som sikkert var Dnjepr, begynder det nye sydgotiske riges historie. Den første etape i grundlæggelsen af dette rige er betegnet med navnet *Oium*. Det kan umuligt have været identisk med selve sumplandet. Det var karakteriseret ved sin umådelige frugtbarhed (*magna ubertas regionum*). Selve navnet er blevet tydet som værende et gotisk **Aujōm*, d. v. s. »vandland, flodland«. Vi får intet at vide om dette lands geografiske beliggenhed, undtagen at det lå på den anden side af den overskredne flod, og da vi mener at kunne identificere denne flod med Dnjepr, så må det have ligget mellem Dnjeprs og Dons midterløb, i det frugtbare område mellem det nuværende Kijev, Poltava, Kharkov, Voronež, Orel og Černigov, hvor man faktisk har ment at kunne finde et arkæologisk centrum af gotisk kultur²³). Det er herfra goterne må have foretaget deres heldige fremstød mod de iranske spaler, som indtil da havde behersket de sydrussiske stepper. Straks derefter dukkede de op ved Sortehavet (i sidste halvdel af 2. og første halvdel af 3. århundrede e. v. t.), og dermed begynder det gotiske riges historie.

ZUSAMMENFASSUNG

Jordanes' Bericht von der Auswanderung der Goten.

Jordanes, der gotisch-ostromische Verfasser der *Getica* (6. Jahrhundert), erweiterte sein Werk über das thrakische Balkanvolk der Geten mit einer Darstellung der Geschichte der Goten, deren barbarischen Namen er kraft einer gelehrter mittelalterlichen Tendenz mit dem der klassischen Geten gleichsetzte, obgleich zwischen den beiden Völkern überhaupt keine sprachliche oder ethnische Verbindung vorlag. Da aber die Grenze zwischen den von den Goten und den von den Geten handelnden Partien des Werkes eindeutig klar ist, erlitt die Geschichte der eigentlichen Goten keinen Schaden dadurch.

An zwei verschiedenen Stellen seines Werkes erzählte Jordanes von der vorgeschichtlichen Auswanderung der Goten aus der skandinavischen Halbinsel nach den an der anderen Küste der Ostsee belegenen Gegenden. An der einen Stelle erzählte er, wie die Goten einstmalig unter der Führung ihres Königs Berig aus der Insel *Scandza* ausgewandert seien, als wäre sie eine *Werkstatt von Völkern oder vielmehr ein Mutterschoss der Nationen*, und dass sie die Gegend, zu der sie gelangt seien, *Gothiscandza* genannt hätten, *wie sie immer noch heisse*. An der anderen Stelle fügt er hinzu, dass sie mit nur drei Schiffen zu der entgegengesetzten Küste des Ozeans . . . *gesegelt kamen*. Die Verlässlichkeit dieses Berichtes ist neuerdings von dem schwedischen Geschichtsforscher Curt Weibull auf schärfste angezweifelt worden.

So lange Weibulls Kritik nur gegen die ältere schwedische Geschichtsforschung gerichtet ist, die seit der Zeit des Bischofs von Växiö Nicolaus Ragvaldi unbegründete Phantasien von dem Alter des schwedischen Reiches und von der Bedeutung der Goten für die Grösse und Macht desselben nährte, kann man sie ohne weiteres akzeptieren. Wenn er aber seine Skepsis auf Ragvaldis Quelle Jordanes erstreckt, muss man sich gegen dieselbe verwahren. Nun überlässt Weibull Jordanes Bericht von der späteren Geschichte der Goten, d. h. von ihrer Auswanderung aus *Gothiscandza* nach den Küsten des Schwarzen Meeres, den Archäologen und Philologen, die die Auswanderung als geschichtliches Ereignis in die Mitte des zweiten Jahrhunderts nach Beginn unserer Zeitrechnung verlegen. Er gibt zu, dass Jordanes für diesen Teil seiner Gotengeschichte gewisse Quellen gehabt habe, einerseits die alten Volksepen der Goten, andererseits den *sonst unbekanntem* Geschichtsschreiber Ablavius. Mit weit grösserer Schärfe aber wendet sich Weibull gegen Jordanes Bericht von der älteren Auswanderung der Goten aus *Scandza* nach *Gothiscandza*. Er vermisst bei ihm verlässliche Quellen, findet weder Volksepen noch ältere Geschichtsschreiber als Quellen bei ihm. Das ist aber ein offenes Missverständnis seitens Weibulls, denn Jordanes betont selbst, dass er die Auswanderung der Goten unter Berig *nach der Überlieferung (= memorantur)* wiedererbe, und dass das Land, zu dem sie gelangten, von ihnen, *wie man erzähle (= ut fertur)*, *Gothiscandza* genannt worden sei. Diese mündliche Tradition, auf die er sich beruft, muss er selbst gekannt haben. Nach Weibull aber war dieser Teil seiner Geschichte die Frucht seiner eigenen gelehrten Erfindung, zu der er durch die Schrift *De fide* des hl. Ambrosius von Milano (zweite Hälfte des 4. Jahrhunderts) angeregt worden sei: dieser aber setzte auf Grund der biblischen Propheten Jeremias, Jesaias und Hezechiel die Goten mit jenem nördlichen Volk gleich, das unter der Führung eines *Gog* dereinst in das Land Israel einbrechen werde. *Gog iste Gothus est*, behaupte Ambrosius mit kühner Überzeugung, und Jordanes soll ihm hierin gefolgt sein.

Diese Konstruktion steht aber auf schwachen Füßen. Jordanes nennt weder Ambrosius noch die Propheten. Die Gleichsetzung von *Gog* und *Gothus* ist ihm völlig fremd. Der Königsname *Berig* lautet durchaus germanisch, und Weibull äussert sich nicht hierüber. Ebenso unterlässt er es, das Motiv von den drei Schiffen, das in den germanischen Stammsagen bekanntlich eine grosse Rolle spielt, zu behandeln. Kurz, wenn man an die Weibullsche Theorie einer theologischen Spekulation als Grundlage der Jordanesschen Gotengeschichte glauben soll, darf man stärkere und glaubwürdigere Argumente fordern als die, welche Weibull vorzubringen imstande ist.

2.

Die von Weibull vernachlässigte Geschichte von der Auswanderung der Goten aus *Gothiscandza* nach den Schwarzmeerküsten bedarf einer Neuinterpretierung der betreffenden Stellen bei Jordanes. Meine Aufgabe besteht in einer solchen Neudeutung. Sie ist zwar schon vor Jahren von mir in einem anderen Werke vorgenommen worden, aber infolge des rein philologischen Titels dieses Werkes (*Slavisch-germanische Lehnwortkunde*, 1927) ist meine Deutung sowohl den Archäologen wie den Prähistorikern mehr oder weniger unbekannt geblieben.

Zunächst einige einleitende Bemerkungen. Wie immer man die Frage der Urheimat der Slaven beurteilen mag, ob man sie nach dem Dnjepr-Raum verlegt oder an den Autochthonismus der Slaven westlich der Weichsel glaubt, so steht es wohl fest, dass der breite Raum zwischen Oder und Weichsel in den letzten Jahrhunderten vor unserer Zeitrechnung

zweifellos der Schauplatz umfassender, südwärts gerichteter germanischer Völkerwanderungen gewesen ist. Zuerst kamen die *Vandalen*, deren Namen mit dem dänischen Landschaftsnamen *Vendsyssel* verbunden wird, und die sich in den Gebieten westlich der Weichsel bis nach den Sudeten ausbreiteten. Im 3. Jahrhundert n. u. Z. drangen sie in Transsilvanien ein, von wo sie um 400 ihre Wanderung nach dem Westen antraten. Danach kamen die ostgermanischen *Burgunden* (in den Quellen *Burgundiones*, *Burguntēs* genannt), die wohl mit dem Inselnamen *Bornholm* = *Borgundar-holm* in Zusammenhang gebracht werden müssen und die sich unmittelbar vor Beginn unserer Zeitrechnung ins Gebiet zwischen Oder und Weichsel einkeilten. Die vandalische Kultur der Steinkistengräber und Gesichturnen wich jetzt der Kultur der burgundischen Brandgräber. Um die Mitte des 2. Jahrhunderts wanderten sie vermutlich in die früheren vandalischen Gebiete in der Lausitz und Nordschlesien ein, von wo sie Ende des 3. Jahrhunderts gegen Westen ins alemannische Gebiet am oberen Main fortwanderten. Der östlichste Teil der Burgunden aber, der am linken Ufer der Weichsel hauste, geriet um 250 n. u. Z. in kriegerischen Konflikt mit dem gotischen Volk der *Gepiden*, das sie zwang, die Weichsel hinauf und dann durch Galizien nach dem Schwarzen Meer zu wandern. Ein dritter ostgermanischer Volksstamm, der norwegischer Herkunft gewesen zu sein scheint, waren die *Rugier*, die Anfang des zweiten Jahrhunderts n. u. Z. im Küstengebiet zwischen Oder und Weichsel auftraten. Wenn sie *Ulme-rugi* d. h. wohl *Holm-rugier* 'Insel-Rugier', genannt werden, hängt es wahrscheinlich damit zusammen, dass sie den Namen ihres östlichsten, auf den Inseln des Weichseldeltas wohnenden Zweiges übernahmen (vgl. die norwegischen *Holmrygir* der Skalden). Wie die Burgunden gerieten auch sie in Konflikt mit den von Osten vorrückenden Gepiden, die sie nach Pommern verdrängten. Erst im 4. Jahrhundert scheinen sich die Rugier südwärts durch Schlesien nach Ungarn bewegt zu haben, wo sie im Hunnenreich aufgingen.

So war das Gebiet zwischen Oder und Weichsel ein geschlossenes Wanderungsgebiet der Vandalen, Burgunden und Rugier, und jedesmal wenn sie ostwärts über die Weichsel vorzudringen versuchten, stiessen sie auf eine entgegengesetzte Bewegung der östlich der unteren Weichsel ansässigen gotischen Gepiden.

3.

Im Ostseeküstenraum östlich der Weichsel müssen wir mit einer unabhängigen Völkerbewegung rechnen. Germanische Lehrwörter im Finnischen und Baltischen, teilweise auch im Slavischen, deuten auf einen gewaltigen vorhistorischen Kulturimport über die Ostsee nach den sogenannten *baltischen* Provinzen. Man muss mit einer schon seit unvordenklichen Zeiten, seit der Bronzezeit und dann in der Eisenzeit stattfindenden vorurgermanisch-urgermanischen Auswanderung zuerst nach dem westlichen Finnland und dem nörlichen Estland, dann nach dem östlichen Ostseeraum und dessen Hinterland rechnen. Sie ging anfänglich wohl aus dem schwedischen Uppland über die Ålandsinseln, später aus Östergötland und dem hinter ihm liegenden Västergötland über Gotland. Als vorläufig letzte Ausstrahlung dieser ostwärts gerichteten Bewegung müssen wir auch die Auswanderung der Goten betrachten, die nicht – wie bisher angenommen – als östlichste Etappe der obenbeschriebenen Wanderungen, sondern im Gegenteil als die südwestlichste Etappe der nach Osten gehenden Bewegung beurteilt werden muss, und also nicht direkt zum Weichseldelta, sondern vielmehr vorerst nach Estland, Lettland, dem Njemen-Gebiet und den östlichsten Teilen Ostpreussens führte. Hier lag das *Gothiscandza* des Jordanes.

Diese Annahme verhilft uns zur rechten Deutung seiner Mitteilungen. Ohne die Weichsel überhaupt zu nennen, sagt Jordanes, dass die Goten von hier aus, also aus *Gothiscandza*, den Marsch gegen die Holmruwier fortsetzten, die damals an den Küsten der Ostsee wohnten, dass sie hier ihre Kriegslager aufschlugen, sie bekämpften und von ihren Wohnsitzen vertrieben. Die Goten erreichten das Weichseldelta von Osten her. Die drei Schiffe der gotischen Sage symbolisieren augenscheinlich drei Etappen der gotischen Auswanderung. Die erste mag das Riga-Libau-Gebiet, die zweite etwa Samland, und die dritte (die der Gepiden) das Weichseldelta umfasst haben, das den Namen der *Gepedoios* = *Gepidaujōs* »Gepideninseln« erhielt. Es ist charakteristisch, dass die von den übrigen Goten getrennten Gepiden an der

Weichsel, dem Gesetz dieses wegweisenden Stromes folgend, nach Besiegung der Rugier, dann der Vandalen und schliesslich (um 260 n. u. Z.) der Burgunden unter König Fastida in südwestlicher Richtung nach Dakien abwanderten.

4.

Nur wenn man *Gothiscandza* im östlichen Ostpreussen ansetzt, kann Jordanes Bericht von der Auswanderung nach dem Schwarzen Meer widerspruchslos verstanden werden.

Wenn man diesen Bericht analysiert, erweist es sich, dass er aus zwei verschiedenen Sagen besteht. Die eine erzählt von der siegreichen Expedition König Filimers nach den Gestaden des Schwarzen Meeres. Es ist dabei auffallend, dass zwar von einem Fluss (*amnis*) die Rede ist, niemals aber von der Weichsel als solcher (*Vistula*). Nachdem *Gothiscandza* so bevölkert war, dass ein Auszug nötig wurde, gelangte man den Fluss entlang zu einem fruchtbaren Lande, das man *Oium* nannte, besiegte das fremde Volk der Spalen und eroberte den äussersten Rand von Skythien am Schwarzen Meer. In diesen Bericht ist nun eine überaus dramatische Sage von einer Katastrophe eingeflochten, die das auswandernde Gotenvolk traf, alt es zu einem gewaltigen Sumpfland gelangte, wo man eine Brücke, d. h. wohl eine mit Baumstämmen gepflasterte Strasse, anlegte. Diese Strasse brach zusammen, und *Gothiscandza* wurde so von *Oium* getrennt.

Wenn man traditionell annimmt, dass die Goten aus dem Weichseldelta den Fluss hinauf gewandert seien, würden sie – wie so viel andre Völker vor ihnen – ohne alle Hindernisse auf den Nebenflüssen der Weichsel und den galizischen Flüssen zum Schwarzen Meer gelangt sein. Das Sumpfland aber, von dem Jordanes berichtet, muss das ostpolnisch-westrussische Polesie, das unzuverlässige Gebiet der Rokytno- und Pinsk-Sümpfe, des Pripet und seiner Nebenflüsse, das Gebiet der wälderzerstörenden und flussdämmenden Biber gewesen sein, und zu diesem Gebiet können die Goten nur längs dem Njemen gekommen sein, der sie aus *Gothiscandza* südwärts geführt hatte.

Tatsächlich haben die Archäologen nachgewiesen, dass man im Gebiet von Samland und Natangen noch im 5.-7. Jahrhundert Spuren einer gotischen Kultur finden kann, und auch Otto von Friesen hat die Ansicht verfochten, dass das *Hreiðgotaland* der *Hervararsage* gerade hier (bis zum 7. Jahrhundert) zu finden ist.

Der *amnis*, von dem Jordanes spricht, muss entweder die Memel (Njemen) oder der Dnjepr gewesen sein, und das erste Gotenreich *Oium* (auf gotisch *Aujōm »Wasserlad, Flussland«) mit seiner *magna ubertas regionum*, war dann sicher das Land zwischen dem Dnjepr und dem Don, das fruchtbare Gebiet zwischen Kijev, Poltava, Charkov, Voronež, Orel und Černigov, wo man tatsächlich ein archäologisches Zentrum der gotischen Kultur gefunden zu haben meint. Nach der Besiegung der iranischen Spalen im südrussischen Steppenland stand der Weg offen zum Schwarzen Meere, wo die Goten in der zweiten Hälfte des 2. und in der ersten Hälfte des 3. Jahrhunderts ihr berühmtes Reich gründeten.

Ad. Stender-Petersen.

NOTER

¹⁾ Sml. Franz Blatt, *Sprachwandel im Latein des Mittelalters* (Historische Vierteljahrschrift XXVIII, Dresden 1933, s. 33). – Eksempler af denne art fra Saxo findes i min bog *Varangica*, Århus 1953, s. 45. ²⁾ *Monumenta Germaniae historica*, bd. V:1, s. 60 og 82. ³⁾ O. Bremer, *Ethnographie der germanischen Stämme* (Grundriss der germanischen Philologie, bd. 3), 2. udg., Strassburg 1900. ⁴⁾ S. Bugge, *Norges indskrifter med de ældre runer*, Kristiania 1905-13, bd. I, s. 153. ⁵⁾ F. Braun, *Razyskanija v oblasti goto-slavjanskix otnošeniij*, bd. I (Sbornik LXIV : 12), St.-Petersborg 1899, s. 256 ff., 326, 327. ⁶⁾ Sml. Bremer, s. 751, og Braun, s. 260. ⁷⁾ Sml. R. Loewe, *Ethnische und sprachliche Gliederung der Germanen*, Halle 1899, s. 4 ff. ⁸⁾ *Scandia* bd. XXIII, 1955-1957, s. 161-186. ⁹⁾ *Slavisch-germanische Lehnwortkunde. Eine Studie über die ältesten germanischen Lehnwörter im Slavischen in sprach- und kulturgeschichtlicher*

Beleuchtung, Göteborg 1927, s. 83–174. ¹⁰⁾ *ibidem*, s. 105 ff. ¹¹⁾ Jeg vil nøjes med at nævne Tadeusz Lehr-Splawiński, *O pochodzeniu i praojczyźnie Slowian*, Poznań 1946, og Konrad Jażdżewski, *Atlas to the Prehistory of the Slavs (Acta Praehistorica Universitatis Lodziensis I)*, Łódź 1948. ¹²⁾ Sml. E. Wahle, *Zur ethnischen Deutung frühgeschichtlicher Kulturprovinzen. Grenzen der frühgeschichtlichen Erkenntnis (Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, ärg. 1940–41, Heidelberg 1941)*. ¹³⁾ B. Nerman, *Die Herkunft und die frühesten Auswanderungen der Germanen*, Stockholm 1924, s. 21. ¹⁴⁾ Sml. Nerman, *ibidem*, s. 38. ¹⁵⁾ Se Nerman, *ibidem*, s. 40–41. ¹⁶⁾ Se oversigten i mit i fodnote 9 omtalte værk, s. 123–35. ¹⁷⁾ *Ibidem* s. 145–148. ¹⁸⁾ Sml. udtrykket hos Gaufred Malaterra (III, 27): *Waringos in quibus sibi maxima spes victoriae fuerat*. ¹⁹⁾ Sml. Wilhelm Streitberg, *Gotisches Elementarbuch*, 5.–6. udg., Heidelberg 1920, s. 5. ²⁰⁾ Sml. Jan Rostafińskis grundige skildring i *Bulletin International de l'Académie des Sciences de Cracovie*, 1908, nr. 6–7, s. 103. ²¹⁾ Nils Åberg, *Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit*, Uppsala 1919. ²²⁾ von Friesen, *Rökstenen*, Stockholm 1920. ²³⁾ T. J. Arne, *Det stora Svitjod, Essayer om gångna tidens svensk-ryska kulturförbindelser*, Stockholm 1917, s. 29.